Київський національний університет культури і мистецтв

На правах рукопису
УДК 027.52

Башун Олена Володимирівна

Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону

Спеціальність 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв. Міністерство культури і мистецтв України. м.Київ.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор,
Чачко Ада Семенівна.
Київський національний університет культури і мистецтв,
професор кафедри педагогіки і психології.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор,
Кулешов Сергій Георгійович,
Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства,
завідувач відділу документознавства;

кандидат педагогічних наук, доцент,
Саприкін Георгій Анатолійович,
Міжрегіональна академія управління персоналом,
директор бібліотечно-інформаційного центру.

Провідна установа: Харківська державна академія культури,
кафедра інформаційно-документних систем.
Міністерство культури і мистецтв України.

Захист відбудеться "4" квітня 2001 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.807.01 Київського національного університету культури і мистецтв (01133, м. Київ, вул. Щорса, 36).

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми. Останнє десятиліття в історії України позначено глибокими перетвореннями в усіх сферах суспільно-політичного та економічного життя. Демократизація суспільства, перехід до ринкових економічних відносин, широка інформатизація на основі впровадження новітніх електронних технологій поставили перед усіма суспільними інститутами, зокрема – бібліотеками, важливу проблему вибору шляхів їх адаптації до сучасних вимог. Ця проблема усвідомлюється як одна з невивчених у наукових дослідженнях процесів бібліотечно-інформаційної сфери.

Свідченням цього є проблематика докторських дисертацій і монографій українських бібліотекознавців*. Проте, незважаючи на наявність фундаментальних праць з близьких до досліджуваної проблеми питань, комплексного теоретико-прикладного дослідження *трансформації універсальної бібліотеки* на основі відповідного експерименту, моделювання і впровадження в практику його результатів досі немає.

Тим часом, в умовах перехідного періоду зростає роль саме *універсальної* бібліотеки тому, що вона обслуговує всі верстви населення, задовольняючи *універсальні* потреби і запити (на документ, інформацію, книгу, широкий спектр інших бібліотечних послуг) на основі *універсальних* фондів і розгалуженої системи доступу до комп'ютерних мереж.

Аналіз наукових джерел виявив наявність проблемної ситуації. Вона полягає у суперечності, з одного боку, реального зростання ролі і значення універсальної бібліотеки як базової структури регіону у задоволенні культурно-інформаційних потреб населення, а з іншого, – відсутності належних науково-обґрунтованих і експериментально перевірених рекомендацій для її трансформації як культурно-інформаційного центру регіону.

Таким чином, актуальність теми дисертації визначається необхідністю розв'язання проблемної ситуації шляхом її теоретичного осмислення, обґрунтування і розробки комплексної моделі трансформації сучасної універсальної бібліотеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до комплексної наукової теми кафедри бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) "Трансформація бібліотечної науки, освіти і професії у

---

* В.С.Бабич Еволюція бібліотечно-інформаційної освіти. – К.,1997; В.Г.Дригайло 100 років Науково-технічній бібліотеці НТУУ "КПІ" ім. професора Г.І.Денисенка. – К.,2000; В.О.Ільганаєва Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку. – К.,1996; С.Г.Кулешов Типологія наукових документів: історія та сучасний стан: Дис. на здобуття... докт. істор. наук. – К.,1997; В.С.Пашкова Інтелектуальна свобода та доступ до інформації в бібліотеках. – К.,1998; Н.И.Сенченко Библиотеки и компьютеры. – К.,1990; В.К.Скнарь Дидактические основы проблемно-модульного обучения библиотечных кадров. -- К.,1991; М.С.Слободяник Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. – К.,1995; Л.Я.Филиппова Информационно-библиотечные ресурсы Интернет.-Х.,1998; А.С.Чачко Библиотекари как социально-профессиональная группа: Дис. на соискание... докт. наук. – М.,1991; А.С.Чачко Библиотековедение в человеческом измерении. – К.,2000.

демократичній Україні".

Сучасний стан дослідження проблеми значною мірою вплинув на визначення мети, завдань і змісту дисертації.

Мета дослідження – наукове обґрунтування, розробка і впровадження в практику моделі трансформації універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону.

Завдання дослідження обумовлені його метою і передбачають:

- аналіз тенденцій розвитку, функціонування універсальної бібліотеки; визначення, відповідно до потреб читачів, сучасних її функцій і ролі у розвитку читачів; застосування перспективних бібліотечних та освітніх особистісно зорієнтованих методик і технологій;
- обґрунтування організаційно-структурних інновацій відповідно до потреб відвідувачів бібліотеки;
- розробку форм і методів фінансового забезпечення процесів трансформації універсальної бібліотеки;
- аналіз системи безперервної освіти бібліотекарів, а також розробку і перевірку комплексного підходу до перепідготовки кадрів для універсальних бібліотек;
- апробацію трансформаційної моделі універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону.

Об'єкт дослідження - процес трансформації сучасної бібліотеки під впливом соціальних змін та завдань інформатизації суспільства.

Предмет дослідження – трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону.

Методи дослідження. Для вирішення окреслених завдань застосовано комплекс методів теоретичного та емпіричного рівнів. До першої групи належать методи аналізу, порівняння, моделювання, до другої – спостереження, анкетування, інтерв'ювання, аналітико-статистичний.

Базовими установами для наукового дослідження сучасного стану та перспектив розвитку бібліотеки були: Донецька обласна універсальна наукова бібліотека (ОУНБ), централізовані бібліотечні системи (ЦБС) Донецької області.

Методологічними засадами дисертаційної роботи є функціональний, структурний, моделюючий принципи дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в:

- обґрунтуванні необхідності розробки теоретичної моделі трансформації універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону та в практичній апробації такої моделі;
- розробці комплексної системи функціонування універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону в процесі її трансформації;
- визначенні теоретичних, методичних, організаційних засад структурних, фінансових, кадрових перетворень в бібліотеці відповідно до трансформаційної моделі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в:

- розробці комплексної моделі трансформації універсальної бібліотеки в умовах інформатизації та демократизації суспільства, становлення ринкових

відносин;

- практичній перевірці чинників та умов застосування маркетингового підходу до модернізації бібліотеки;
- впровадженні нових механізмів фінансового забезпечення бібліотеки в ринкових умовах;
- застосуванні в практиці універсальної бібліотеки комплексної системи перепідготовки кадрів.

Апробація результатів дисертації.

Основні результати дисертаційного дослідження викладені в доповідях на міжнародних конференціях "Вузівські бібліотеки на порозі XXI ст." (м. Київ, 1998 р.), "Українсько-американське бібліотечне співробітництво" (Іллінойський університет, м.Урбана-Шампейн, США, 1997 р.), "Бібліотеки і асоціації в мінливому світі" (Крим, 1999 р.).

Основні положення дослідження апробовані дисертантом у навчальних курсах на бібліотечному факультеті Донецького інституту соціальної освіти, на курсах Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Донецьких обласних курсів підвищення кваліфікації працівників культури.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у шести одноосібних статтях, опублікованих у фахових журналах, збірниках наукових праць та в науково-методичних рекомендаціях.

Структура дисертації зумовлена логікою наукового пошуку і складається із вступу, двох розділів, висновків (обсяг основного тексту - 170 с.), списку використаних джерел (247 назв), додатків.

Основний зміст роботи

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення, подано відомості про апробацію та впровадження результатів наукової роботи.

У першому розділі - **"Теоретичні засади трансформації бібліотеки в умовах демократичної України"** - розглядається стан наукового дослідження проблем функціонування бібліотеки, вивчаються і прогнозуються потреби користувачів, визначаються співвідношення культурно-просвітницької та комунікативно-інформаційної функцій універсальної бібліотеки. На цій основі дисертантом створена модель змістовних та структурних трансформацій в універсальній бібліотеці.

У першому підрозділі - "Концептуальні підходи до змін функціонування сучасної універсальної бібліотеки" - розглядаються відповідні концепції майбутнього універсальних бібліотек.

Останнє десятиліття характеризується суттєвими суспільними перетвореннями, правові засади яких закріплені Конституцією України. Змінюється політична система, відбувається трансформація економіки, спостерігаються значні зрушення у системі інформаційних технологій. Саме демократизація та інформатизація суспільства, перехід на ринкові умови господарювання вимагають докорінних змін і у функціонуванні бібліотек.

Крім того, реорганізація системи освіти, доступність засобів дистанційного пошуку інформації та користування фондами бібліотек, формування нової практики книговидання і книгорозповсюдження, масова перекваліфікація фахівців багатьох сфер промисловості, кардинально змінюють структуру і характер інформаційних та культурних потреб населення, а отже, вимагають нових засобів їх задоволення і, відповідно, трансформації універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону.

Сучасні наукові концепції розвитку бібліотек виразно поляризуються: від прогнозування зникнення традиційної бібліотеки, як і самої книги, - до її трансформації на сталій основі, тобто поєднання функцій традиційної бібліотеки як культурно-інформаційного осередку із запровадженням технологій комп'ютерних, мультимедійних та комунікативних систем.

Безумовно, все це вимагає певного перехідного періоду для передбачуваних перетворень в теоретичних, функціональних, структурних, фінансових, кадрових аспектах на базі трансформаційної моделі універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону.

В соціології сучасні суспільні процеси (перехід від монополії однієї комуністичної ідеології - до паритетності різних; від централізованої економіки - до ринкової; від обмеженої інформації - до її повної відкритості) визначають поняттям *трансформації.* Адаптація цього загального визначення до схожих трансформаційних процесів, що відбуваються у бібліотечній сфері дозволяє оперувати в дослідженні поняттям: *трансформації бібліотеки як сукупності інноваційних процесів, що відбуваються на сталій основі, з поступовим оновленням (модернізацією) функціональних, структурних, фінансово-економічних, управлінських елементів.*

Аналіз наукових джерел переконує, що проблеми розвитку сучасної бібліотеки постійно перебувають у центрі уваги бібліотекознавців, їх теоретичні концепції становлять методологічну основу дисертаційного дослідження.

Загальнотеоретичні аспекти даної проблематики досліджені в роботах С.Г.Кулешова, В.С.Пашкової, М.С.Слободяника, А.С Чачко,

Питання модернізації інформаційно-бібліотечних ресурсів і технологій розглядалися у працях Л.Й.Костенка, Т.П.Павлуші, М.І.Сенченка, А.О.Чекмарьова, інформаційно-бібліотечних ресурсів Інтернет - Л.Я.Філіпової, реклами як комунікативної системи бібліотек - О.В.Кашкарьової, маркетингових принципів управління діяльністю бібліотек - Л.Г.Петрової та Г.А.Саприкіна.

Теоретичні засади реорганізації підготовки і перепідготовки кадрів культури і мистецтв визначені фундаментальними працями М.М.Поплавського, О.І.Скнаря, В.М.Шейка. Спеціальні аспекти еволюції бібліотечної освіти, впровадження новітніх інформаційних технологій в систему перепідготовки кадрів, проблеми багатоступеневої бібліотечно-інформаційної освіти, дистанційного навчання висвітлені в публікаціях В.С.Бабича, Т.О.Долбенко, В.В.Загуменної, В.С.Ільганаєвої, Н.М.Кушнаренко, М.І.Сенченка, В.К.Скнар, Л.Я.Філіпової, А.С.Чачко

Важливими для порівняльного аналізу стану досліджуваної проблеми виявилися наукові праці російських бібліотекознавців: А.М.Ванєєва,

М.Я.Дворкіної, М.С.Карташова, В.К.Клюєва, В.П.Леонова, І.П.Осипової, В.В.Скворцова, Ю.М.Столярова, Е.Р.Сукіасяна, В.І.Терьошина, Я.Л.Шрайберга.

Дисертантом проаналізовано також підходи щодо майбутнього розвитку бібліотек М.Алена, Дж.Біллінгтона, Л.Бойля, Дж.Бушмена, Б.Ленга, Е.Одлизько, Л.Ретцлаффа, М.Скотта, Ж.Фавье.

У другому підрозділі - "Прогнозування потреб користувачів і визначення моделі змістовних і структурних перетворень універсальної бібліотеки" - аналізується діяльність універсальної бібліотеки під впливом сучасних суспільних змін. Дисертантом здійснено такі аналітико-статистичні дослідження - "Бібліотечні ресурси регіону: оптимізація мережі", "Бібліотечні ресурси регіону: бібліотечні фонди", в результаті яких виявлено домінуючі тенденції розвитку інформаційної сфери, що характеризуються різким скороченням мережі бібліотек, особливо профспілкових, та відповідним зростанням соціально-культурного навантаження на універсальні бібліотеки. Особливо це характерно для сільських регіонів. Дослідження "Роль бібліотеки у житті сільського населення" (анкетовано 134 сільських бібліотекаря, 600 читачів та 2000 мешканців села) переконало, що бібліотеки виявились сьогодні, по суті, єдиним культурно-інформаційним закладом, здатним задовольнити інформаційно-культурні потреби жителів села. 93,5% з них висловились за необхідність існування сільської бібліотеки, 52% - впевнені, що не можуть обійтись без її послуг, 59,3% - вважають її єдиним центром культури на селі. Таким чином, на тлі такого стрімкого зростання соціально-культурного навантаження на універсальні бібліотеки особливо драматичним постає зниження їх інформаційного потенціалу внаслідок щорічного зменшення фінансування. За умов економічних труднощів, постійного бюджетного дефіциту необхідні нові форми і засоби забезпечення інформаційних потреб читачів з використанням комп'ютерних технологій, розробкою інноваційних методик фінансування бібліотек

В ході виконання дисертаційного дослідження вивчалися потреби читачів обласної універсальної бібліотеки (проведено анкетування 425 відвідувачів бібліотеки "Читач ОУНБ. Якій бути сучасній бібліотеці?"). Результати опитування переконують в необхідності розвитку бібліотеки саме як *культурно-інформаційного центру регіону.*

Моніторингові дослідження виявили динаміку розмежування ставлення читачів до бібліотеки як *інформаційного центру* і як *центру культури.* Виявлено, що 64% відвідувачів звертаються до бібліотеки за інформацією, при цьому 56% - висловились за впровадження в бібліотеці комп'ютерних технологій. Ранжування читачами напрямів роботи бібліотеки виявило такі пріоритети: на першому місці - обслуговування читачів, на другому – наявність універсального фонду, на третьому – оперативне обслуговування, на четвертому – розвиток бібліотеки як центру культури регіону.

Крім того, запити окремих категорій читачів вивчались шляхом анкетування, зокрема, - "Динаміка зростання чисельності студентів в Донецькій ОУНБ та оптимізація їх обслуговування" - 630 анкет у 1996р. та 446 анкет у 2000р. Визначенню сутності та структури необхідних перетворень в універсальній бібліотеці сприяли такі дослідження "Вивчення інтенсивності відвідувань

найбільших відділів бібліотеки з метою оптимізації обслуговування читачів", "Маркетинг платних послуг бібліотеки". Все це дозволило виявити потреби читачів і, відповідно до них, здійснити модернізацію бібліотеки.

Вивчення дисертантом потреб, запитів, смаків та зацікавлень читачів засвідчило, що останнім часом істотно змінюється місце і роль бібліотеки у комплексі чинників, що сприяють розвитку особистості. В цьому переконують сучасні як педагогічні концепції О.Бондаревської, А.Валицької, Б.Гершунського, Т.Левченко, В.Лекторського, В.Кумаріна, Н.Розова, Т.Тхагапсоева, Г.Щедровицького, так і бібліотекознавчі - М.Дворкіної, В.Леонова, І.Осипової, М.Сенченка, М.Слободяника, А. Чачко. Грунтуючись на їх основних положеннях, дисертантом застосовано особистісно зорієнтовані освітні та бібліотечні методики і технології.

В центр педагогічного процесу поставлено особистість, її інформаційні, освітні потреби та інтереси, а також спонукання її до дій, до творчості, саморозвитку, самоосвіти. Власне це склало основу особистісно зорієнтованого підходу до читачів, зумовленого, по-перше, - переходом суспільства до нових інформаційних технологій, по-друге, – економічними змінами і необхідністю адаптації до ринкових умов (безробіття, потреба перекваліфікацій, засвоєння основ підприємництва тощо), по третє, – змінами в соціальній структурі суспільства та зростанням інтересу до освіти, по четверте, - необхідністю розвитку людської індивідуальності. У цьому контексті увиразнюється роль бібліотеки як інформаційної, культурної, освітньої установи, що сприяє самоосвіті, самовихованню, самоорганізації дозвілля користувачів.

У процесі дослідження виявлено, що відвідувачі звертаються до бібліотеки як з метою отримання інформації, так і для задоволення інших культурних потреб. Саме тому вона має розвиватись *як культурно-інформаційний центр.*

Як *інформаційна установа* бібліотека повинна забезпечити вільний доступ до інформації з використанням традиційних та комп'ютерних технологій. Бібліотека як *осередок культури* мусить взяти на себе функції не лише культурно-освітньої, але й культуротворчої інституції. Відповідно до цих завдань, виявлених шляхом вивчення потреб читачів, в бібліотеці відбуваються трансформаційні процеси, що потребують докорінних функціонально-структурних змін, перегляду системи фінансування бібліотек та підготовки кадрів до роботи у нових умовах. Виходячи з цього і будувалась *модель трансформації універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону, що охоплює комплекс функціональних, структурних, фінансово-кадрових перетворень.* Створення моделі здійснено на теоретичному рівні з наступною апробацією її на практиці.

У третьому підрозділі - "Культурно-просвітницька та комунікативно-інформаційна функції універсальної бібліотеки" - проаналізовано зміни у змісті сутнісних функцій сучасної універсальної бібліотеки.

Розбудова бібліотеки як інформаційного центру грунтується на вивченні інформаційного потенціалу бібліотеки та забезпеченні нею потреб користувачів. Для цього в Донецькій ОУНБ було вивчено незадоволений попит читачів шляхом

анкетування 450 відвідувачів бібліотеки. Крім того, проведено дослідження "Інформаційні потреби читачів в умовах впровадження новітніх інформаційних технологій" (150 анкет). Виявлено, що бібліотека задовольняє інформаційні потреби читачів завдяки універсальному фонду, а використання сучасних інформаційних технологій розширює її можливості з надання доступу до електронних джерел інформації. Разом з тим встановлено, що читачі мають труднощі з пошуком інформації як на традиційних, так і електронних носіях. Саме тому, в універсальній бібліотеці необхідно передусім допомагати читачам одержати інформацію. Для цього було створено спеціальну "школу читача".

Сучасний читач використовує інформацію в традиційній і електронній формі. Останнім часом спостерігається тенденція до зменшення нових надходжень літератури, що пов'язано з обмеженим фінансуванням бібліотек. У зв'язку з цим в Донецькій ОУНБ апробовано нетрадиційні форми комплектування фонду (отримання грантів, спонукання до передання літератури у подарунок бібліотеці, проведення щорічного книжкового форуму з книжковим ярмарком, конкурсом "Краща книга року" тощо).

Наукове дослідження і практичне здійснення трансформації універсальної бібліотеки підпорядковувалися головній меті: читач повинен отримати необхідну інформацію у повному обсязі незалежно від її місцезнаходження. З цією метою в Донецькій ОУНБ було розпочато роботу з інтенсифікації використання комп'ютерних технологій. Створення локальної комп'ютерної мережі дозволило автоматизувати бібліотечні процеси для оперативного надання читачам інформації як в традиційній, так і в електронній формі. Донецька ОУНБ першою серед обласних бібліотек забезпечила читачів інформацією з Інтернет та на CD-ROM. Користувачі мали доступ до повнотекстової бази даних 4000 журналів та інших баз даних. Корпоративна каталогізація бібліотек регіону сприяла розширенню інформаційного потенціалу ОУНБ.

У процесі дослідження дисертантом проаналізовано також використання інформаційних технологій в обласних універсальних бібліотеках України. Це підтвердило висновок про необхідність поєднання інформації в бібліотеках як на традиційних, так і на електронних носіях. Тому перспектива розвитку універсальних бібліотек, її трансформації пов'язана з орієнтацією не стільки на обов'язкове збирання всього обсягу інформації, скільки на створення та використання довідкової інформації про її місцезнаходження та розширення послуг з доставки документів як в традиційній, так і в електронній формі. Таким чином, сучасна універсальна бібліотека повинна розвивати свою комунікативно-інформаційну функцію.

Комерціалізація культури та інші суспільні зміни призвели до того, що універсальні бібліотеки залишились майже єдиним культурно-інформаційним центром регіону. Орієнтуючись на традиційні форми культурно-просвітницької діяльності, дисертантом здійснено трансформацію бібліотеки з апробацією деяких театральних (музичні вечори, інсценування творів, зустрічі з діячами театру, кіно, телебачення), музейних (виставки раритетів, творів живопису, декоративно-прикладного мистецтва), клубних (створення об'єднань за інтересами, проведення дозвіллєвих заходів) форм роботи. Це дозволило

повноцінно забезпечити виконання релаксаційних, рекреаційних, компенсаторних функцій універсальної бібліотеки як культурного центру.

В дослідженні окреслено загальні принципи розвитку універсальної бібліотеки як центру культури, охарактеризовано основні форми і методи роботи, тематику і напрями діяльності, визначено місце бібліотеки серед інших закладів культури в регіоні. Про ефективність використання традиційних форм і методів роботи універсальної бібліотеки в Донецькій ОУНБ та апробацію новітніх методик і технологій свідчить помітна зацікавленість читачів в її послугах для культурно-просвітницької діяльності. Якщо 1995 року заходи бібліотеки відвідали 5900 читачів, їм видано більше 18 тис. видань, то 2000 року ці показники відповідно становили – 12825 та 54285.

Таким чином, бібліотека як культурно-інформаційний центр регіону задовольняє культурно-просвітницькі, науково-пізнавальні та інформаційні потреби населення, опосередковано впливає на процеси становлення людської особистості шляхом проведення своїх заходів, надання доступу до інформації, спілкування бібліотекаря і читача, сприяючи гуманізації суспільства.

У **другому** розділі - **"Провідні напрями і механізми трансформації універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону"** - охарактеризовано реальні чинники трансформації бібліотеки.

У першому підрозділі - "Організаційно-структурні перебудови відповідно до трансформації бібліотеки" - з урахуванням аналізу бібліотекознавчих концепцій розкривається, яким чином функціональні зміни впливають на організаційну структуру бібліотек.

В універсальних бібліотеках використовуються переважно традиційні методи формування структури, але останнім часом апробуються й нестандартні структурні перебудови, що й було здійснено дисертантом на базі Донецької ОУНБ. Інноваційні процеси в організаційно-структурних перетвореннях відповідно до мети і завдань трансформації бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону вимагали гнучкого реагування на потреби, запити читачів і відповідного оновлення структури. У процесі дослідження спочатку експериментально, а далі на сталій основі були створені відділи та сектори: наочної інформації, організації дозвілля (пізніше, у зв'язку з розширенням функцій, назву доповнено "та у зв'язках з громадськістю"), автоматизації бібліотечних процесів, маркетингу. Переорієнтовано діяльність інших відділів та секторів бібліотеки на посилення культурно-просвітницької та інформаційної роботи. Для сприяння національно-культурному відродженню створено сектор українознавства та бібліотеку канадсько-українського центру на основі фондів, подарованих українською діаспорою США, Канади.

Отже, дисертантом апробовано структурні зміни відповідно до запитів і потреб читачів, а в результаті - розроблено базову структуру ОУНБ як макрорівневу з наступним її уточненням на рівні конкретної бібліотеки. Передбачено узгодження об'єктивних можливостей: наявність техніки, фінансування, а також і суб'єктивних чинників: кадри, регіональні особливості.

У другому підрозділі - "Фінансове забезпечення реорганізації універсальної бібліотеки" - розкриваються нові принципи фінансування бібліотек. На основі

аналізу визначено, що тенденція до скорочення фінансування бібліотек спонукала до пошуку інших джерел наповнення їх бюджету. Потреби у забезпеченні процесів трансформації універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру зумовили використання маркетингового підходу як форми активізації її діяльності.

Головне в бібліотечному маркетингу - двоєдиний та взаємодоповнюючий підхід: з одного боку, – це ретельне і всебічне вивчення потреб, запитів, смаків реальних та ймовірних користувачів, орієнтація на надання послуг відповідно до цих потреб, їх адресність, а з іншого, – активний вплив на використання послуг та наявний попит, на формування потреб. Цим визначається основа маркетингової діяльності бібліотек.

Апробацію власного варіанту маркетингового підходу здійснено на базі Донецької ОУНБ та ЦБС Донецької області. Бібліотечний маркетинг ефективний за умови його комплексного застосування. Він включає такі етапи: розробку маркетингової концепції, проведення маркетингових досліджень, стратегічного і поточного планування з урахуванням даних проведених досліджень, окреслення базової номенклатури послуг бібліотеки, проведення економічного аналізу, визначення тактики і методик ціноутворення, рекламних заходів та "паблік рілейшнз".

Динаміка зростання прибутків Донецької ОУНБ (з 2600 гр. в 1994 році до 162000 гр. в 2000 році) підтверджує перспективність маркетингового підходу до трансформації універсальної бібліотеки.

В дослідженні узагальнено теоретичні положення і проведено експериментальну апробацію форм і методів позабюджетного фінансування, розроблено методику додаткового фінансування. Її складовими є:

- визначення потенційних джерел поповнення бюджету бібліотек (благодійництво, меценатство, спонсорство, гранти міжнародних фондів, приватні пожертви, платні послуги, розпродаж сувенірів тощо). Можлива допомога бібліотеці грошима, літературою, технікою, послугами тощо. В дисертації подається методика визначення кола тих, хто може допомагати бібліотеці;
- створення іміджу бібліотеки та рекламна діяльність, планування тактики залучення коштів;
- робота з тими, хто може допомагати бібліотеці,
- подяка тим, хто допомагає бібліотеці, та їх залучення до подальшої співпраці.

Застосування даної методики дозволило Донецькій ОУНБ зайняти провідні позиції в залученні позабюджетних коштів серед ОУНБ України (отримано за гранти більше 50 тис. доларів США, 30 тис. книг від української діаспори США, Канади). Розроблена дисертантом методика поширена серед фахівців і використовується в бібліотеках.

У третьому підрозділі - "Підготовка і перепідготовка бібліотекарів до проведення змін в бібліотеках" - здійснено аналіз системи безперервної освіти кадрів, яка включає: вуз, підвищення кваліфікації на двох рівнях – курси підвищення кваліфікації та навчання в конкретній бібліотеці і самоосвіту. В дисертаційному дослідженні, з урахуванням аналізу матеріалів фахової преси,

охарактеризовані зміни у підготовці фахівців для бібліотек в Київському національному університеті культури і мистецтв, Харківській державній академії культури та у перепідготовці кадрів в Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Аналіз засвідчив, що зміст бібліотечної освіти модернізується шляхом впровадження нових спеціальностей, навчальних дисциплін, зближення змісту бібліотечної та інформаційної освіти. Система вузівської підготовки поступово трансформується у напрямі підготовки кадрів для інформатизації бібліотек і розвитку їх як культурно-інформаційних осередків. Цілеспрямованс оновлення знань бібліотечного фахівця після вузу здійснюється в Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв, на обласних курсах підвищення кваліфікації. Використовуються такі форми навчання, як проблемно-модульне, ігрове моделювання, проблемні діалоги, відеорольові ігри тощо. Доповненням до системи перепідготовки фахівців є наукові конференції, семінари, стажування тощо. В дисертаційному дослідженні розроблена комплексна система перепідготовки бібліотекарів на рівні універсальної бібліотеки для роботи у нових умовах. Вона включає комплекс як традиційних форм і методів навчання (лекції, семінари), так і новітніх, активних (ділові, операційні, імітаційні, рольові ігри, аналіз практики та групове розв'язання практичних завдань, моделювання конкретних виробничих ситуацій, тренінги тощо).

У процесі дослідження започатковано проведення заочних "круглих столів", семінарів, що дозволило проводити навчання фахівців навіть в умовах зменшення фінансування бібліотек. Методика заочного навчання на рівні універсальної бібліотеки передбачає вибір теми, її заочне обговорення та видання дайджесту.

Комплексна система перепідготовки фахівців універсальних бібліотек передбачає проблемне навчання, коли обирається важлива проблема для ності бібліотеки. Вивчення матеріалу здійснюється від загального до часткового, від теорії до практики з розробкою механізму застосування нових форм, методів і технологій роботи універсальної бібліотеки. У процесі дослідження здійснено апробацію запропонованої системи навчання у практиці підготовки бібліотекарів Донеччини до маркетингової діяльності. Одним із результатів є те, що у 25 бібліотеках області активно використовують маркетинг, їх прибутки щорічно зростають (в 1999 році – 70 тис. гр., а в 2000 році – 122 тис. гр.).

Самоосвіта, що завжди була основою безперервної освіти, тепер набула ознак цілеспрямованості і передбачає: добір, осмислення, засвоєння і застосування на практиці відповідної науково-методичної, професійної інформації, вивчення досвіду роботи бібліотек.

Аналіз системи безперервної освіти переконує, що в ній, поряд з традиційною методикою навчання, використовуються новітні технології, адекватні завданням та умовам сучасності.

Висновки

В дисертаційному дослідженні вирішено теоретико-прикладне завдання створення реально діючої системи трансформації універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону (на прикладі обласної універсальної бібліотеки).

У роботі висунута, обґрунтована, експериментально підтверджена гіпотеза, згідно з якою перспективна модель розвитку універсальної бібліотеки ґрунтується на її трансформації як культурно-інформаційного центру регіону.

В результаті дослідження:

- встановлено, що перспективним напрямком розвитку універсальної бібліотеки є її трансформація на основі нових потреб, запитів читачів із застосуванням особистісно зорієнтованих педагогічних технологій;
- доведено, що необхідність перетворень в універсальній бібліотеці як культурно-інформаційному центрі регіону вимагає поєднання традиційних бібліотечних форм, методів роботи та сучасних інформаційних технологій, активізації використання й розвитку форм і методів, притаманних таким закладам, як театр, музей, клуб; універсальна бібліотека як інформаційна установа має забезпечувати повноту інформації як в традиційній, так і в електронній формі, з цією метою бібліотека створює електронні каталоги, бази даних, використовує розподільний бібліотечний фонд, розширює послуги з надання інформації, здійснює координацію та кооперацію цієї роботи в інтересах обслуговування читачів;
- обґрунтовано, що функціональні зміни в універсальній бібліотеці вимагають уточнення її структури, створення нових підрозділів для забезпечення її розвитку як культурно-інформаційного центру (відділи автоматизації бібліотечних процесів, наочної інформації, організації дозвілля та зв'язків з громадськістю, українознавства, маркетингу тощо), а також переорієнтації діючих відділів на виконання функцій бібліотеки як культурно-інформаційної установи;
- доведено, що трансформація універсальної бібліотеки вимагає принципових змін у фінансовому забезпеченні - використання маркетингового підходу, розширення джерел позабюджетного фінансування;
- встановлено, що суттєві перетворення універсальної бібліотеки можливі за умов оновлення змісту і напрямів підготовки кадрів; на цій основі розроблено комплексну систему підготовки фахівців на рівні універсальної бібліотеки до роботи у нових умовах, що передбачає традиційні форми навчання (лекції, семінари) та новітні активні форми і методи (ділові, операційні, імітаційні, рольові ігри, аналіз практики та розв'язання практичних завдань, моделювання конкретних виробничих ситуацій); нова система ґрунтується на проблемному підході до навчання.

Результатом дослідження є впровадження запропонованої дисертантом

моделі трансформації бібліотеки в діяльності Донецької ОУНБ.

За темою дисертації опубліковані роботи

1. Фандрейзинг або мистецтво збирання коштів: Наук-метод. рекомендації бібліотекам / Донец. ОУНБ; Ред. Ю.О. Лебедєва. – Донецьк. - 1998. - 103 с.
2. Маркетинг і фандрейзинг в бібліотеках: Бібліогр. покажч./ Укр. та рос. мовами.-Донецьк : УКЦентр.- 2000.- 58 с.

Статті у фахових журналах та наукових збірниках:

3. Визначення ролі бібліотек в розвитку особистості читача на основі сучасних педагогічних концепцій та парадигм // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. Випуск. Х./ За загальною редакцією Г.І. Льогенького, В.І.Сипченка – Слов'янськ: Видавничий центр СДПІ,2000.- С.102-107.
4. Діємо на власний розсуд // Бібл. вісн. - 1994. - № 4. - С.38.
5. Донецькій обласній універсальній науковій бібліотеці – 70 років // Бібл. вісн. - 1997. - № 1 - С.18-19.
6. Комплексний підхід до підготовки кадрів в умовах трансформації суспільства // Вісн. Кн. палати. - 2000. - №11. - С.29-31.
7. Майбутнє бібліотек // Вісн. Кн. палати.- 2000. - №12. - С.6-8.
8. Маркетинговий підхід до комплектування фондів бібліотек // Бібл. вісн. - 1999. - № 3. - С.29-30.

Статті у наукових журналах:

9. Маркетинговий підхід до трансформації універсальної наукової бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону // Вісн. Кн. палати. -2000. - № 2. - С. 8-12.
10. Обласна універсальна наукова бібліотека як культурно-інформаційний центр [illegible]сн. Кн. палати. - 1998. - № 12. - С.6-9.
[illegible]ль реклами та "паблік рілейшнз" в трансформації наукової бібліотеки як культурно-інформаційного центру // Вісн. Кн. палати. - 1999. - № 5. - С.15-17.
12. Фандрейзинг в бібліотечній справі // Схід. - Донецьк, 1998. - № 5.- С.42-47, № 6. - С.56-67.

Тези доповідей:

13. Маркетинг и фандрейзинг как факторы активизации процессов по внедрению новых технологий в библиотеках // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Материалы конференции. Т.1 / г. Судак. Шестая международная конференция "Крым-99". Автономная республика Крым, Украина, 5-13 июня 1999. - С.82-84.(Теж саме.- Науч. и техн. б-ки. - 2000. - №1. - С.87-90.)
14. Маркетинговий підхід до трансформації універсальної наукової бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону // Вузівські бібліотеки на порозі XXI століття: Впровадження нових технологій: Матеріали конференції. м. Київ, 20-23 травня 1998 р. / НТБ НТУУ "КПІ". - К., 1998. - С.30-38.
15. Фандрейзинг у бібліотеках США та України: XVI конференція з української

проблематики (Урбана-Шампейн, штат Іллінойс, США, 25-26 червня 1997 р.) // Вісн. Кн. палати . - 1997. - № 10. - С.3-6.

Башун О.В. Трансформація універсальної бібліотеки як культурно–інформаційного центру регіону . – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство – Київський національний університет культури і мистецтв. - К., 2001.

В дисертації розглядаються теоретичні і практичні аспекти трансформації бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону, розкривається вплив загальних суспільних змін і перетворень на зміст та характер діяльності універсальних бібліотек, аргументована необхідність вивчення сучасних інформаційних потреб користувачів для обґрунтування мети, завдань і напрямів трансформації універсальної бібліотеки. На основі сучасних педагогічних і бібліотекознавчих концепцій визначена роль бібліотеки у розвитку особистості читача, що ґрунтується на дослідженні потреб читачів і особистісно зорієнтованому підході. Охарактеризовано сутність функціональних та організаційно-структурних змін універсальної бібліотеки, визначено ознаки бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону. В результаті дослідження запропоновано базову модель структури ОУНБ, розроблено методику позабюджетного фінансування бібліотек та розкрито основи застосування маркетингового підходу з метою активізації процесів трансформації бібліотеки. Проаналізовано систему безперервної освіти, виявлено зміст і напрями перепідготовки кадрів для проведення трансформації бібліотеки; розроблено комплексну систему підготовки бібліотекарів універсальної бібліотеки до роботи в нових умовах, що включає традиційні форми навчання (лекції, семінари) і новітні (ділові, операційні, імітаційні, рольові ігри, аналіз практики та розв'язання практичних завдань, моделювання конкретних виробничих ситуацій).

Ключові слова: універсальна бібліотека, культурно-інформаційний центр регіону, особистісно зорієнтований підхід до читачів, трансформація універсальної бібліотеки, маркетинговий підхід, позабюджетне фінансування бібліотек, система безперервної освіти, комплексна система підготовки та перепідготовки кадрів в універсальній бібліотеці.

Bashun O.V. Transformation of general library into the cultural and informative center of a region. - Manuscript.

The thesis for a Degree of a Candidate of Science (Pedagogy), Specialty 07.00.08 - Book Science, Library Science, Bibliography Science, the Kiev State University of Culture and Arts. - K., 2001.

Dissertation regards theoretical aspects and presents multilateral applied elaborations dealing with transformation of a library as a cultural and informative center of a region.

The investigation results in determination of characteristic features of transformation of society and their influence on transformation of libraries; proves the

importance and gives reasons for necessity of studying the requirements of users. On the basis of contemporary pedagogical theory of library science the determination of the part being played by a library in development of a reader's personality was done; it is based on studying readers' reguirements as well as the approach being personality – directed and the one having the character of subjective activities. In the process of investigation the essence of functional changes was characterized, the characteristic features of a library as a cultural and information Center of a region were determined. In the course of investigation an optimal model of library services and a basic model of structure of a regional general scientific library were suggested, general approaches to developing an image, holding advertising activities and using "public relations" were characterized. Besides, as a result of the investigation, the methods of finding additional financing for libraries were developed and the principles of library were marketing explained. The system of life-long continuous studying was analyzed and the necessity of preparing staff for holding transformations of libraries was displayed. The structural changes taking place in libraries were characterized and a complex system of preparation of specialists for general libraries who will be able to work under the conditions of libraries' transformation was developed; such a system includes both traditional forms of studying, i.e. lectures, seminars – and new active forms like business operations, role games, discussion of practice, analysis and modeling situations, ets.

Key words: Library, cultural and informative center, transformation of libraries, marketing approach, additional financing of libraries, fundraising, the system of continuous life-long education, the complex system of studying in a general library.

Башун Е.В. Трансформация универсальной библиотеки как культурно-информационного центра региона - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 07.00.08 - книговедение, библиотековедение, библиографоведение. - Киевский национальный университет культуры и искусств. - К., 2001

В исследовании рассмотрены теоретические и практические аспекты трансформации универсальной библиотеки как культурно-информационного центра региона, охарактеризовано влияние процессов, происходящих в обществе на содержание и характер деятельности универсальной библиотеки.

Необходимость трансформации универсальной библиотеки как культурно-информационного центра региона основана на изучении потребностей и запросов читателей. В процессе исследования на теоретическом уровне разработана модель трансформации универсальной библиотеки как культурно-информационного центра, включающая комплекс функциональных, структурных, финансово-кадровых изменений.

Изучение потребностей и запросов пользователей Донецкой областной универсальной научной библиотеки (ОУНБ), показало, что в последнее время произошло значительное изменение места и роли библиотеки в развитии личности, а это потребовало использования личностно ориентированного подхода к читателям.

В диссертации осуществлен анализ основных функций библиотеки – культурно-просветительной и коммуникативно-информационной. В процессе исследования апробированы новые формы и методы работы универсальной библиотеки, основанные на принципе обеспечения полноты информации как в традиционной, так и в электронной форме, расширении досуговой и просветительской деятельности библиотеки. Для этого использовались новые информационные технологии и формы работы театров, музеев, клубов.

Осуществление трансформации универсальной библиотеки как культурно-информационного центра региона требует организационно-структурных изменений и инновационной деятельности библиотеки. В ходе исследования апробирована и предложена базовая структура ОУНБ. Подчеркнуто особое значение новых форм жизнеобеспечения библиотек, среди которых решающую роль играют маркетинговый подход и система внебюджетного финансирования библиотек, диссертантом разработана и апробирована методика их применения в библиотеке. Комплекс маркетинга включает такие процессы: разработку маркетинговой концепции, проведение маркетингового исследования, стратегического и тактического планирования, определение оптимального перечня библиотечно-информационных услуг, проведение экономического анализа и выбор подходов к ценообразованию, рекламных мероприятий. В диссертации предметно представлена методика внебюджетного финансирования библиотек. Она включает этапы: определение потенциальных источников финансирования, проведение имиджевых и рекламных мероприятий, планирование тактики привлечения средств, работу с теми, кто может оказывать помощь библиотеке, благодарность тем, кто помогает библиотеке, и дальнейшее сотрудничество с ними.

Для реализации трансформации универсальной библиотеки необходимы изменения в системе подготовки кадров для работы в новых условиях. Диссертантом осуществлен анализ всех уровней непрерывного образования библиотекарей: вуз, повышение квалификации, самообразование. Система подготовки и переподготовки кадров постепенно модернизируется в соответствии с изменившимися библиотечными технологиями. В процессе исследования разработана и апробирована комплексная система повышения квалификации библиотекарей универсальных библиотек, включающая как традиционные формы обучения (лекции, семинары), так и новые (деловые, операционные, имитационные, ролевые игры, анализ практики, моделирование конкретных производственных ситуаций, тренинги). Она основана на проблемном подходе к обучению библиотекарей

Разработанная в процессе исследования модель трансформации универсальной библиотеки как культурно-информационного центра региона проверена экспериментально и внедрена в практику работы Донецкой ОУНБ.

Ключевые слова: универсальная библиотека, культурно-информационный центр региона; личностно ориентированный подход к читателям, трансформация универсальной библиотеки, маркетинговый подход; внебюджетное финансирование; непрерывное образование библиотекарей.

Здано в набір 23.02.2001. Підписано до друку 01.03.2001
Формат 84x1081/32. Ум. друк. арк.0,9. Тираж 100. Замовлення 84.
Лаб. офсет. друку НТУУ "КПІ". Київ-56, пр. Перемоги, 37, корп. №15.
Папір офсетний. Друк офсетний.